

Л.М. Герасіна,
 д-р соціол. наук, проф.

L.M. Gerasina,
 Doctor of Sociol. Sci., Prof.

М.П. Требін,
 д-р філос. наук, проф.

M.P. Trebin,
 Doctor of Phil. Sci., Prof.

ДЕСТРУКТИВНІ МЕГАТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОСТІ: ГЛОБАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ, МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ

Abstract. The main destructive megatendencies of the contemporaneity such as the global conflict, globalization of criminality, and international terrorism are analyzed. The authors show the dual effect of the globalization on the modern civilization, system of world-wide political, economic, and humanitarian connections, transnational criminality, and international terrorism. The main features and the principles of organization of the modern international terrorism are elucidated.

Глобальні події, що відбувалися протягом ХХ – поч. ХХІ ст., кардинально змінили геополітичну ситуацію на планеті. Мову слід вести про новітню добу всесвітньої історії, що характеризується утвердженням нового економічного й політичного порядку, прогресивними демократичними змінами у світі та, водночас, наростанням глобальних і локальних конфліктів та проблем. В умовах цієї епохи відбулися процеси кардинального перегляду відносин власності та привілеїв між класами і стратами через революції; конфлікти між колоніями і метрополіями; перерозподіл світових багатств і ресурсів після світових війн, як усередині окремих країн, так і між державами у світовому масштабі.

Провідне місце серед світових мегатенденцій посідає **глобалізація**, яку справедливо називають *глобальною транзицією*, яка викликає всезростаючий інтерес учених [1]. Як наукова парадигма глобалістика сьогодні перетворилась на міждисциплінарну метатеорію, спрямовану на опанування перспектив розвитку цивілізації в цілому; особливе значення у цьому контексті відіграли доповіді теоретиків Римського клубу з оцінки глобальних проблем людства – А. Печчеї, Д.Х. Медоуза, Д.Л. Медоуза, Е. Ласло, І. Рендерса, М. Месаровича [2]. Науковці доходять висновку, що відбуваються процеси формування соціопланетарної реальності, яка має принципово нову якість, та її вже складно визначити у таких категоріях, як "держава – нація", "суверенітет", "національний ринок" тощо. Отже, проблеми глобалізації

й глобальних конфліктів постають безперечно актуальними як найбільш значущий вектор розвитку цивілізації, як своєрідна "рівнодійна" суперечливих і різноспрямованих мегатенденцій розвитку сучасного світу.

У загальному сенсі "глобалізацію" визначають як найважливіший феномен сучасності – об'єктивний процес планетарного зближення, єднання всіх сфер людської діяльності, що охоплює економіку, технології, торгівлю, науку, культуру, спорт, політику і державні інститути. Цей процес є природним, динамічним і суперечливим, його важко прогнозувати і неможливо зупинити. Нам уявляється, що парадигма глобалістики дозволяє тлумачити глобалізацію і як *комплексне геоекономічне, геополітичне та геогуманітарне явище, що справляє могутній демонстраційний вплив на всі сфери життєдіяльності країн, втягнутих до цього процесу* [3, с. 37–38]; основні форми глобалізації – фінансово-економічна, політична, культурна, наукова, етнічна, ідеологічна та ін.

Визнаючи, що на планеті йде глобальна трансформація макросоціуму, слід підкреслити її гетерогенну суперечливу природу, саме тому вектори спрямування і домінанти глобальних змін складно визначити однозначно: поряд з позитивними перетвореннями вони несуть конфлікти, кризи й глобальні деструкції. Отже, глобалізація постає *викликом сучасності* безумовно до всіх без винятку держав і націй, економік і політик, культур і традицій; викликом, на який мусять відповісти політичні еліти й наукове співтовариство.

Спонтанний, конфліктогенний і значною мірою некерований характер глобальних процесів відображає надскладний зміст взаємодії різних цивілізацій в історії та сучасності: навіть якщо гіпотетично взяти під контроль найважливіші чинники, суб'єктів й інститути глобалізації, вважають науковці, все ж неможливо передбачити її системні наслідки. Можливо, тому з'явилися відомі постмодерні штудії навколо ідеї "кінця" цивілізації та різноманітні "пост-концепції": так, Д. Белл, Ф. Фукуяма, К. Кумар і Ф. Ферре писали про кінець історії, кінець рабства (емансипації), кінець економіки, кінець політики і реформ, кінець майбутнього тощо [4]. Ці концепти та висновки наполегливо підкреслюють амбівалентність сприйняття та суперечливий дуалізм глобалізації, котра діалектично поєднує в собі позитивний потенціал поширення і взаємозбагачення світових культур з руйнівною силою примусовості та безпідставної самовпевненості окремих суб'єктів глобалізаційних процесів.

Сучасні цивілізації, як доводить наука, – це асиметричні, гетерогенні, побудовані на нерівності суспільства; їх культури мозаїчні, а тексти внутрішньо суперечливі, проте цінності цивілізацій постають об'єктом беззаперечного захисту. Ці феномени досліджувалися в працях Д. Белла, Е. Тоффлера, А. Тойнбі, Ф. Фукуями, С. Гантінгтона й інших [5]. З цієї позиції стає зрозумілим, що різні світи, народи (чи цивілізації) можуть легко вступати в глобальний конфлікт, навіть за відсутності конкретних провокаційних чинників; просто через те, що вони різні. Досліджуючи коріння цивілізаційного конфлікту, фахівці постійно вказують на *асиметричний* характер глобалізації: вона відбувається з різною швидкістю й глибиною в окремих регіонах

і країнах світу, має суперечливі цивілізаційні виявлення та може призводити до непередбачуваних, а часом – до діаметрально протилежних наслідків [6].

Свого часу Л. Гумільов назвав "химерою" співіснування двох або більше чужинних етносів в одній екологічній ніші, а С. Гантінгтон визначив процес культурно-історичного суперництва як "зіткнення цивілізацій" (конфлікт), надаючи йому вирішального значення у характеристиці світопорядку (чи то *світобезладу*), що поступово вимальовується на наших очах. Крім того, асиметричність суспільної диференціації передбачає множину позицій та інтересів: центру і периферії, політичної еліти і маргіналів, правих і лівих тощо, і як наслідок – конфліктність. Отже, можливо, доречно відзначає теоретик глобалістики О. Надлер (Коста-Рика), що "будь-який світ, відмінний від нашого, може бути сприйнятий як світ, що ставить під сумнів наш власний шлях задоволення потреби в значимості, відповідно, й нашу ідентичність" [7, с. 197].

На нашу думку, слід виходити з того, що витoki **глобального конфлікту** цивілізацій полягають у природі їх відмінностей, це – *конфронтація цінностей та зіткнення альтернативних способів реалізації* головних людських потреб. У дійсності цей конфлікт, як правило, виявляється на ґрунті доволі реалістичних актуальних чинників: наприклад, боротьба за вплив чи за території; протистояння систем влади; відстоювання культурно-мовних прав; дефіцит ресурсів, конкуренція між системами права, захист духовних святинь чи релігійних "тотемів" тощо.

Уявляється, що глобалізація відбиває сутність найбільш масштабних подій із взаємопроникнення, взаємозапіднення гетерогенних та гетеро-темпоральних культурних світів і традицій, але в наш час таке співіснування вже слід сприймати як природне й цілком нормальне. "Чужинність" народів, етносів, культур і країн є категорією відносною, здебільше – це наслідок політичних інспірацій егоїстичних політиків та геополітичних зазіхань проімперськи налаштованих режимів. Ми вважаємо, що зовнішня дисгармонія такого різного мультикультурного, багатоконфесійного і багатомовного світу все ж приховує в глибині плідну креативність, перспективи і життєву силу.

Тому доцільно дещо переглянути усталену парадигму конфлікту і довести: типова *модель протиборства інтересів* ефективно працює лише в межах однієї цивілізації ("картини світу"), адже зіставити й узгодити суперечливі інтереси можливо лише в одній системі цінностей. Але для оцінки глобального конфлікту (зіткнення цивілізацій) необхідна інша конфліктна парадигма – *модель несумісності культур й протистояння цінностей*.

Однією з деструктивних мегатенденцій сучасного глобалізованого світу, який упродовж тривалого часу зазнавав експресивного впливу "вестерн-культури", на жаль, став процес *інтенсивної криміналізації суспільних відносин*, що набуває в наш час *міжнародного характеру* у вигляді **глобалізації злочинності**. Набуття національною злочинністю транснаціональних форм й утворення міжнародних злочинних організацій (завдяки глобалізації політичних зв'язків, економічних і комерційних стосунків, міграційних процесів й інформаційних потоків, через "економічний

шпіонаж" і конкуренцію у найбільш прибуткових галузях і технологіях, безпрецедентне поширення ринку перевезень і туризму) стало сьогодні критично-ризиковою глобальною тенденцією світового розвитку.

Інтернаціоналізація організованої злочинності найбільше помітна у поширенні ринків збуту наркотиків, незаконної торгівлі людьми, дітьми (та їх вилученими органами), зброєю, радіоактивними речовинами, викраденими цінностями тощо, які поставляються через мережу злочинних комерційних організацій. Обсяг подібних злочинних угод складає сотні мільярдів доларів, що перевищує національні бюджети багатьох держав. Таким чином, міжнародні злочинні об'єднання становлять глобальну загрозу не одній, а більшості країн світу, перешкоджають нормальному міжнародному співробітництву, руйнують довіру до ефективності правоохоронної діяльності, загрожують законним інтересам і правам громадян будь-якої держави.

Це поставило перед соціологією права і науками криміналістичного циклу, як відзначають науковці [8], нові складні проблеми: напр., усвідомлення того, яким чином буде йти об'єктивний процес криміналізації соціальних відносин за умов прогресуючої глобалізації світу; як у подальшому буде розвиватися сама глобалізація під впливом злочинності, що інтенсивно зростає; чи можна передбачити та виробити адекватну систему запобігання таким глобальним загрозам, як міжнародний тероризм, транснаціональна злочинність, не порушуючи при цьому законні права і свободи громадян тощо.

Наукові дослідження засвідчують про специфічний, дуалістичний вплив глобалізації (ескалація злочинів та посилення боротьби з ними) на процеси транснаціональної і національної злочинності, що виявляється у таких кримінологічних аспектах [9]:

- досить високий рівень і специфічна структура злочинності у світі в цілому та в окремих країнах;
- змінюється сукупність глобальних причин і умов росту злочинності та її окремих різновидів;
- відбувається "космополітична" трансформація особистості сучасного злочинця, що має пристосовуватись до транснаціональних умов діяльності;
- виникають нові форми й види суспільно небезпечної діяльності у глобально взаємозалежному світі;
- відбувається активна транснаціоналізація злочинності, особливо організованої та терористичної;
- вимушено поширюється специфічна сфера злочинного у кримінальному законодавстві деяких країн;
- відповідно, йде інтенсивний розвиток міжнародного співробітництва правоохоронних структур у боротьбі з транснаціональною злочинністю;
- зміст та організаційно-правові заходи держав із запобігання й припинення злочинності також піддаються впливу глобальних процесів.

Транснаціональна злочинність наскрізно пов'язана з різними складовими глобалізації: це значить, що економічні, політичні, культурно-туристичні, екологічні, спортивні та інші напрями глобального розвитку можуть бути криміналізовані, а

відтак потенційно сприяти міжнародній і національній злочинності. Отже, в аспекті криміналізації ряду світових макропроцесів, глобалізація лишається багатозначним і небезпечним явищем; крім того, зростаюча криміногенність глобалізованого світу, на жаль, поки що значно перевищує антикриміногенні можливості держав і відповідних фахових міжнародних установ.

Іншою мегатенденцією сучасності є **міжнародний тероризм**, який може загрожувати національній безпеці будь-якої держави, в тому числі України. "Суть справи полягає в тому, – наголошувалося в монографії "Тероризм у сучасному світі: витоки, суть, напрями і загрози", – що тероризм виріс до масштабів уселенської небезпеки на хвилях глобалізації, осторонь якої не залишилася жодна із сфер людської життєдіяльності, включаючи і тіньові, такі, що в минулому лише епізодично виявлялися на поверхні міжнародного життя. Вона загостила такі ключові проблеми світового розвитку, як необхідність зменшення загрози ядерної війни, що залишається актуальною; глибокі суперечності між характером цивілізації, що склалася, і природою; дегуманізація суспільства і особи; соціально-економічне розшарування населення планети, що посилюється; зростаючі масштаби маніпулювання громадською думкою за допомогою всепроникаючих засобів масової інформації; комерціалізація і уніфікація культури, що веде до збіднення духовного світу людей" [10, с. 56–57]. Існує багато праць, присвячених проблемі дослідження міжнародного тероризму. Серед них можна виділити роботи українських (В. Антипенко, О. Бардін, В. Ємельянов, В. Ліпкан, В. Мандрагеля), російських (Ю. Авдєєв, Ю. Антонян, Д. Арас, К. Жарінов, І. Карпець, Є. Кожушко, Г. Котаджян, У. Латипов, Є. Ляхов, Л. Моджорян, В. Тішков, В. Устинов, В. Шестаков) і зарубіжних (Дж. Александер, Й. Боданські, У. Лакьор, Б. Нетаньяху, Дж. Поуст, П. Уілкінсон) дослідників [11]. Проте, феномен міжнародного тероризму потребує ще більш ретельного дослідження.

Дотепер продовжуються дискусії відносно змісту поняття "міжнародний тероризм" серед фахівців. Більшість фахівців (О. Бардін, У. Лакер, В. Мандрагеля, Дж. Поуст та ін.) у своїх спробах визначити міжнародний тероризм вказують на те, що його метою й змістом є породження страху і що жертви нападу можуть не мати нічого спільного з об'єктами впливу, тобто ці жертви зовсім не причетні до боротьби, що ведеться. Деякі автори (Л. Моджорян, У. Латипов та ін.) вважають відмітною ознакою акту міжнародного тероризму присутність у ньому іноземного елемента, що викликає своїми діями міжнародні наслідки, інші характеризують його як особливий вид бойових дій, не регламентованих ніякими кордонами, звичаями й правилами ведення війни. І. Карпець відзначає, що міжнародний тероризм – це злочин особливого роду. Він являє собою міжнародну або внутрішньодержавну, але таку, що має міжнародний (тобто охоплює дві і більше держав) характер, організаційну й іншу діяльність, спрямовану на створення спеціальних організацій і груп для здійснення вбивств і замахів на вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, насильства і захоплення людей як заручників із метою одержання викупу, насильницького позбавлення людини волі, поєданого з наругою над особистістю, застосуванням катувань, шантажу тощо. На думку експертів ООН, міжнародний тероризм можна ква-

ліфікувати як терористичні акти, що вчинені однією або більшою кількістю осіб, незалежно від мотивів, і мають міжнародний масштаб, тому що виконавці планують свої дії не в тій країні або країнах, у яких відбуваються самі акти, одержують вказівки або приїждять з іншої країни або країн, рятуються втечею і шукають притулку в іншій країні або країнах, або іншим способом одержують допомогу в будь-якій формі з іншої країни або країн.

На наш погляд, можна запропонувати таке визначення міжнародного тероризму: організація й здійснення насильницьких актів будь-якого роду проти громадян (жителів) і майна іншої країни (держави), залякування її населення, окремих соціальних верств або державної влади, заподіяння збитку з метою одержання певних вигод або переваг, прийняття необхідних рішень, усунення неугодних державних, політичних, громадських, релігійних діячів, діячів культури, а також помсти. Якщо прийняти таке визначення, то міжнародним тероризмом варто визнати агресію злочинців на території своєї країни проти, наприклад, туристів з інших країн, якщо відповідні дії вчинено із зазначених мотивів. Актом міжнародного тероризму необхідно визнати і захоплення посольства іншої держави (наприклад, посольства Японії у м. Лімі перуанськими бойовиками з лівоекстремістської організації ім. Тупака Амару в грудні 1996 р.). Запропоноване формулювання поняття міжнародного тероризму дозволяє відокремити даний злочин від інших насильницьких дій, в першу чергу за мотивами відповідного поведіння. Специфіка тероризму, міжнародного в тому числі, така, що жертва, якщо вона є, не завжди виступає як дана особа з конкретним прізвищем, ім'ям, місцем і родом роботи тощо, а як щось, що уособлює іншу сферу, іншу культуру й систему відносин. Винятком становлять державні, політичні, громадські, релігійні діячі, діячі культури, яким мстять за їх діяльність чи для того, щоб її припинити. Зрозуміло, що такі особистості стають цілями і жертвами міжнародного тероризму.

Суб'єктами міжнародного тероризму повинні визнаватися не тільки фізичні особи або групи, але й держави, що буде мати профілактичне значення, тим більше, що держава в особі представників влади зазвичай більше піклується про свій публічний престиж і авторитет, ніж окремі люди, які часто-густо можуть діяти нелегально. Сказане про суб'єктів тероризму зовсім не означає, що в окремому випадку кримінальну відповідальність буде нести не конкретна фізична особа, а якась безлика держава. Тісний зв'язок міжнародного тероризму з процесом глобалізації, з одного боку, ускладнює розуміння його характеру і причин, з іншого – полегшує. Ускладнює, тому що цей процес у вигляді, в якому він розгортається в сучасному світі, достатньою мірою не вивчений. Полегшує, оскільки об'єктивні складові цього процесу, які виділяються в деяких роботах [12], дозволяють абстрагуватися від ірраціонального начала при аналізі феномену міжнародного тероризму і зосередитися на тих його елементах, які доступніші для раціонального осмислення.

Сучасному міжнародному тероризму притаманні нові риси [13, с. 17–18]:

- відбувається формування глобальних терористичних мереж і керівних центрів, що здійснюють підготовку терористичних актів і координацію дій окремих виконавців;

- створюються інфраструктура терористичних угруповань, зокрема інфраструктура фінансування акцій, що проводяться;
- існує тенденція до проведення масштабних акцій, що набувають характеру диверсійно-терористичної війни, з метою створення атмосфери загального страху, збудження антиурядових настроїв в суспільстві для успішної боротьби за вплив і владу;
- відбувається зрощення терористичних угруповань з організованою злочинністю (в першу чергу, з угрупованнями, що спеціалізуються на торгівлі наркотиками і зброєю);
- активізується проникнення терористів і їх посібників у державні та громадські структури.

Важливою особливістю сучасного міжнародного тероризму є мережний принцип організації [14, с. 16–28]. Мережі в широкому змісті слова являють собою поліцентричні структури, що самоорганізуються, зорієнтовані на досягнення конкретних цілей і завдань, з цілком автономних, іноді навіть тимчасових, колективів, із прозорою легітимацією влади, децентралізацією відповідальності, з горизонтальною (а не лише вертикальною) спрямованістю зв'язків і комунікацій. Мережі вільно зв'язаних між собою рівноправних і незалежних учасників як відкриті структури здатні до необмеженого розширення шляхом включення все нових вузлів, якщо ті використовують аналогічні комунікаційні коди (вирішують ті ж завдання й/або сповідають ті ж цінності). Терористичні мережі являють собою куди більш рухливу й важковразливу ціль, ніж централізовані організації. Більш того, мережа до того ж виявляється прекрасно пристосованою до інфільтрації в органи влади й управління, до корупційних практик і т.п., має велику стійкість і здатність до регенерації.

Трансформація терористичних співтовариств останнім часом іде головним чином саме шляхом адаптації мережних форм організації до потреб терористичних груп. Має місце відхід терористичних організацій від ієрархічних і лінійних моделей організації й перехід до мережних. Причому дана тенденція нерідко проявляється навіть у випадках з раніше цілком ієрархічними організаціями й структурами (типу Хезбалла; або, наприклад, ті що виникають при цілком традиційному, централізованому ФАТХу, як "апендикс" горизонтально інтегрованих, побудованих за мережним принципом й здатних підключитися до міжнародної терористичної мережі "Бригад мучеників Аль-Акси").

Нова, мережна модель терористичної організації дозволяє досягати більшої конспіративності й ефективності. Її фінансові можливості у світі, що глобалізується, виявляються самодостатніми. У структурному плані найпоширенішою й небезпечною моделлю побудови міжнародної терористичної мережі є так звана SPIN-структура (сегментована, поліцентрична, ідеологічно інтегрована мережа – segmented, polycentric, ideologically integrated network). Творцем найбільш ефективної і поки що єдиної глобальної, міжнародної терористичної мережі нового типу виступає У. бен Ладен. Сила "Аль-Каїди" у поєднанні рис сучасного світопорядку, що порушує основи, ідеологічно індоктринованого широкого революційного руху й одночасно конспіративної організації, здатної вісти терористичну війну.

Прекрасно освоєні міжнародними терористами нові інформаційні технології дозволяють найбільш повно задіяти потенціал, що міститься в мережних організаційних формах. Розвиток інформаційних систем збільшує фінансові, розвідувальні й дослідницькі (спроби розробки зброї масового ураження) можливості терористичних організацій. Крім того, для світових терористичних мереж основою ефективної взаємодії є система комунікацій. Причому, неважко здогадатися, що мережні форми організації мають потребу в ній навіть більше, ніж старі ієрархічні. Експерти виділяють три ключових напрями, по яких використання нових технологій дозволяє підвищити ефективність організації терористичних мереж і координацію діяльності бойових груп, що входять до їх складу: 1) підвищення рівня координації дій; 2) розширення організаційних можливостей як таких; 3) активізація обмінів інформацією, у тому числі в реальному часі, що явно перевищує на сучасному етапі можливості міждержавного співробітництва. У результаті глобальна терористична мережа виявляється майже ідеально адаптованою до умов так званих "ройових" війн або війн із використанням принципу "бойової зграї", коли за нанесенням чітко скоординованого за місцем й часом удару бойовиків і підрозділів підтримки, що прибивають з різних напрямків (нині – можливо навіть із різних країн) необхідне буквально "зникнення", "розчинення" бойової або терористичної групи, що знову розпадається на окремі сегменти, які стрімко зникають із місця дії або зливаються з масою населення.

Таким чином слід констатувати, що деструктивні мегатенденції сучасності суттєво впливають на майбутнє людства, геополітичну ситуацію у світі. Відповіддю на негативні виклики сучасності може стати тільки активізація міждержавного співробітництва у сфері безпеки (у тому числі, під егідою ООН або на іншій основі) та поступове ревізування, осучаснення норм міжнародного права з перспективою створення принципово нових (можливо, також мережних) міжнародних структур безпеки.

-
1. Див.: Многоликая глобализация / под ред. П. Бергера и С. Хантингтона. – М., 2004; *Бжезинский З.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство : пер. с англ. / З. Бжезинский. – М., 2004; *Азроянц Э.А.* Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции / Э.А. Азроянц. – М., 2002; *Мартин Г.-П.* Западная глобализация. Атака на процветание и демократию : пер. с нем. / Г.-П. Мартин, Х. Шуман. – М., 2001; *Сорос Дж.* Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм : пер. с англ. / Дж. Сорос. – М., 2001; *Стиглиц Дж.* Глобализация: тревожные тенденции : пер. с англ. / Дж. Стиглиц. – М., 2003; *Тодыка О. Ю.* Народовластие в условиях глобализации / О.Ю. Тодыка ; под ред. А.В. Петришина. – Харьков, 2005.
  2. Див.: *Медоуз Д.Х.* Пределы роста. – М., 1991; Римский клуб : История создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы / Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рэндэрс И., Беренс В. ; под ред. М.Д. Гвишиани. – М., 1997.
  3. *Герасіна Л.М.* Глобалізація як виклик сучасності: політологічний і правовий аспект / Л.М. Герасіна, М.І. Панов // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Вип. 9. – X. : "Право", 2005. – С. 36–49.
  4. Див.: *Bell D.* The End of Ideology: on the exhaustion of political ideas in 50's. / D. Bell. – Glencoe : Free Press, 1960; *Fukuyama F.* The End of History and the Last Man. / Fukuyama F. –

- L. : Penguin Books, 1992; *Kumar K.* From Post-Industrial to Post-Modern Society. New Theories of Contemporary World / K. Kumar. – L. : Blackwell publ., 1995.
5. *Bell D.* The Coming of Postindustrial Society: a venture in social forecasting / D. Bell. – N.Y. : Basic Books, 1976; *Тойнби А. Дж.* Цивилизация перед судом истории / А. Дж. Тойнби. – М. : Прогресс, 1996; *Фукуяма Ф.* Доверие: социальные добродетели и созидание благосостояния / Ф. Фукуяма // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М., 1999; *Тоффлер Э.* Третья волна / Э. Тоффлер. – М., 1999.
6. Див.: *Полищук М.Л.* В преддверии натиска "третьей волны": Контуры планетарной цивилизации в общественно-политической мысли Запада / М.Л. Полищук. – М. : Наука, 1989; *Панарин А.С.* Искушение глобализмом / А.С. Панарин. – М. : ЭКСМО-ПРЕСС, 2002; *Тураев В.А.* Глобальные вызовы человечеству / В.А. Тураев. – М. : Логос, 2002; *Яковец Ю.В.* Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю.В. Яковец. – М., 2003.
7. *Nudler O.* On Conflicts and Metaphors: Towards an Extended Rationality / O. Nudler // Conflict. – L. : Macmillian, 1990. – Vol. 2.
8. Див.: *Лунеев В.В.* Глобализация и преступность / В.В. Лунеев // Государство и право. – 2003. – № 6. – С. 115–118; *Лунеев В.В.* Криминальная глобализация / В.В. Лунеев // Государство и право. – 2004. – № 10. – С. 26–41; *Биленчук П.Д.* Транснациональная преступность: состояние и трансформация П.Д. Биленчук, С.Е. Еркенов, А.В. Кофанов. – К. : Атика, 1999; Глобализация и развитие законодательства : очерки / отв. ред. Ю.А. Тихомиров, А.С. Пиголкин. – М. : Изд. дом "Городец", 2004.
9. Див.: *Лунев В.В.* Терроризм и организованная преступность в условиях глобализации / В.В. Лунев, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Петрищев // Борьба с терроризмом / под ред. В.Н. Кудрявцева. – М., 2004. – С. 5–80.
10. Терроризм в современном мире: истоки, сущность, направления и угрозы. – М. : Наука, 2003.
11. Див.: *Авдеев Ю.И.* Основные тенденции современного терроризма / Ю.И. Авдеев // Современный терроризм: состояние и перспективы / под ред. Е.И. Степанова. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 40–48; *Антипенко В.Ф.* Борьба с международным терроризмом. Международно-правовые подходы / В.Ф. Антипенко. – К. : Юнона-М, 2002; *Антонян Ю.М.* Терроризм : криминологическое и уголовно-правовое исследование. – М. : Изд-во "Шит-М", 2001; *Арас Д.* Четвертая мировая война / Д. Арас. – М. : Изд-во "Астрель", 2003.; *Бодански Й.* Табибы, международный терроризм и человек, объявивший войну Америке / Й. Бодански ; пер. с англ. В.А. Быстрова. – М. : Вече, 2002; Борьба с международным терроризмом: сб. док. – М. : АСТ, 2005; *Жаккар Р.* Именем Усамы бен Ладена. Секретное досье на террориста, которого разыскивает весь мир / Р. Жаккар. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2002; *Жаккар Р.* Секретные архивы "Аль-Каиды" / Р. Жаккар ; пер. с фр. Н. Качахидзе. – М. : СТОЛИЦА-ПРИНТ, 2007; *Журавель К.В.* Терроризм и террористы / К.В. Журавель. – Мн. : Харвест, 1999; *Журавель В.П.* Терроризм, экстремизм, сепаратизм / К.В. Журавель. – М. : Наука, 2005; *Кожушко Е.П.* Современный терроризм : анализ основных направлений / Е.П. Кожушко. – Мн. : Харвест, 2000; *Мандрагеля В.А.* "Новый терроризм" – наследок глобалізації? / В.А. Мандрагеля // Військово-наук. вісн. – Вип. 6. – Львів : ЛВІ, 2004; *Требин М.П.* Терроризм в XXI веке / М.П. Требин. – Мн. : Харвест, 2003; *Aravena F. R.* El nuevo contexto de seguridad y cooperacion internacional / F. R. Aravena // Diplomacia. – 1999. – № 80. – P. 80–91; *Arquilla J.*, Swarming and the Future of Conflict / J. Arquilla, D. Ronfeldt. – Santa Monica : MIT Press, 2000; *Arquilla J.* Information-Age Terrorism / J. Arquilla, D. Ronfeldt, M. Zanunu // Current History. – 2000. – Vol. 99. – April. – № 636. – P. 180–198; *Gurr N.* The New Face of Terrorism: Threats from Weapons of Mass Destruction / N. Gurr and B. Cole. – N.Y. : I.B. Tauris, 2002; *Laqueur W.* Terror's New Face / W. Laqueur // Harvard International Review. – 1998. – № 20. – P. 48–51 та ін.
12. Грани глобализации / отв. ред. В.Б. Кувалдин. – М. : АСТ, 2003.
13. Организационно-правовые вопросы борьбы с терроризмом / [сост. В.Л. Шульц]; Центр исслед. проблем безопасности РАН, Науч. совет при Совете Безопасности РФ. – М. : Наука, 2006.
14. *Соловьев Э.Г.* Трансформация террористических организаций в условиях глобализации / Э. Г. Соловьев – М.: ЛЕНАНД, 2006.